

II. B. 823.

AZ ELEMI ISKOLAI ÉNEKTANÍTÁS PEDAGÓGIÁJA

(VEZÉRKÖNYV TANÍTÓKNAK)

7286

IRTA

KACSOH PONGRÁC DR.

bölcsészettudor, okleveles középiskolai tanár, okleveles énektanító, volt állami főreáliskolai igazgató, az országos énektanító-képző-tanfolyamon az énektanítás pedagógiájának tanára, Budapest székesfőváros zenei szakelődője.

7786/954

NAGYKANIZSAI ÁLLAMI ELEMI ISKOLA
II. igazgatói körzet

A.
55. a.)

255

12 —

A/584
597

Vezérfkönyv A és B kötet ~~ár 400.000~~ netto.

Ára: 12K
1912

KIADJA: RÓZSAVÖLGYI ÉS TÁRSA

CS. ÉS KIR. UDV. ZENEMŰKIADÓHIVATALA

BUDAPEST,

IV., SZERVITA TÉR 5.

A) Általános rész.

I. Az énektanítás célja és feladatai.

1. §. Az elemi iskolai énektanításnak legközelebbi célja, hogy felébressze és fejlessze a zenei érzéket. E cél nyilvánvalóvá teszi a tanítás alapvető feladatait. A zenei érzék felébresztése és fejlesztése énektanítás keretében csak dalok énekeltetése által érhető el. Ez pedig (akármilyen álláspontot foglaljunk is el a hangjegytanítás kérdésében) a gyermek zenei hallásán és természetes énekhangján alapul. Minden gyermek hoz magával az iskolába több-kevesebb hallást és hangot. Az énektanítás ebből az átlagosan csekélyke hallásból és hangból indul ki, és legelső feladata a gyermekek zenei hallásának és természetes énekhangjának fejlesztése.

2. §. A hallás képzéséről szólva tisztában kell lennünk azzal, hogy maga a zenei hallás három egészen különböző irányban, három különböző élettani jelenséggel párhuzamosan fejlődhetik. Ritmikus hallása van annak, aki a hangok súlyos és súlytalan, hosszú és rövid voltát meg tudja figyelni, emlékezetben tartja és reprodukálni képes. Melodikus hallása annak van, aki hangmagasságok megfigyelésére és dallamok visszaadására bír hajlandósággal. Harmónikus hallással az bír, aki hangzatokat emlékezetében megtart és könnyen felismer.

Minthogy a többszólamú éneklés rendszeres gyakorlása nem az elemi iskola feladata, a harmonikus hallás fejlesztésével e könyv bővebben nem foglalkozik. Marad tehát a ritmikus és melodikus hallás fejlesztése. Ez két különböző feladat, melyek megoldásainak egymástól függetlenül, párhuzamosan kell haladniok. Világos ez a Tanterv következő szavaiból is: *(Az énektanítás) gyakorolja a hallást, fejlessze az ütem-érzéket.*

3. §. Az énektanítás másik fő feladata, hogy fejlessze és ápolja a gyermek hangadó szerveit. Ennek legertermészetesebb módja az énekeltetés. Csak az tanul meg énekelni, aki tényleg énekel és pedig — ez döntő fontosságú a tanítás eredményére — jó példa után indulva énekel. Ezzel azt akarjuk mondani, hogy csak annak a tanítónak a tanítványai fognak igazán jól és kellemesen énekelni, aki maga is jól, helyes hangvétellel, kellemesen énekel. Szándékosan nem használjuk a szép jelzőt, mert az, hogy egy tanító szépen is énekeljen, nem pusztán az ő jóindulatától, hanem hangadó szervének fiziológiai minőségétől is függ. Viszont szép, csengő hanggal lehet nagyon rosszul tanítani éneket, fénytelen, gyenge hanggal ellenben nagyon jól. Szóval az elemi iskolai énektanítás terén fokozott mértékben igaz az, amit elsőrangú tekintélyek a művészi énektanításra vonatkozólag is hirdetnek (mint p. o. a híres Taylor David new-yorki énekmester): A hangvétel és hangfejlesztés titkait kikutatni csak az énektanár feladata; a tanítvány elsősorban és csaknem kizárólag utánzás alapján tanul énekelni.

4. §. A népiskolai énektanítás további célja, mint az Utasítás mondja, hogy *hatóság eszköze legyen a kedély művelésének, a vallásos és hazafias érzés, valamint a társas szellem ápolásának.*

Ezen újabb célok elérése újabb feladatokat szab a tanító elé, melyeket két csoportba foglalhatunk össze, ú. m. *a)* alanyi és *b)* tárgyi feladatok csoportjába

Alanyi feladatok alatt azokat értjük, melyek megoldása a tanító egyéniségétől függ. Ha a tanító maga is művelt kedélylyel bír, lelkesedéssel fejleszti magát tovább a zeneművészet terén, ép oly gyönyörűség számára maga az ének, mint annak tanítása és a tanítás általában, hivatásból ment a tanítói pályára, azon magát boldognak érzi, lelki életét áthatja az igazi vallásosság és az igazi hazaszeretet, akkor öntudatlan és észrevétlen példát ad tanítványainak a vallásosságra és hazaszeretetre, kedélyüket műveli és társas ösztönüket fejleszti.

Ennek a könyvnek nem is lehet a feladata, hogy a tanítónak a kedély műveléséről leckét adjon, de szerzőnek ez nem is szándéka. Sok évi tapasztalat megtanította arra, hogy a magyar tanítókat és tanítónőket nem kell sem vallásosságra, sem hazaszeretetre, sem kötelességtudásra tanítani, sőt ellenkezőleg mindebben ők szolgálhatnak mintaképül, néha igen súlyos anyagi és társadalmi körülményeik dacára*). Az egyedüli, amiben a biztatás nem felesleges, a továbbképzés kérdése. Jó énektanító sohse szünjék meg foglalkozni a zeneművészettel! Aki tanult zenész és örömmel megy be az énekórára, az nem dolgozik, nem dolgozhatik eredmény nélkül.

5. §. Tanítványaink lelki művelésére legfőbb tárgyi feladatunk a megfelelő dalok kiválasztása. Ez a tárgyi feladat egyben szolgálatába szegődik annak az *Utasítás* által nyomatékosan kiemelt *tárgyi célnak is*, hogy növendékeink a tanulás éve alatt *maradandó értékű magyar dalokat* sajátítsanak el.

Ilyenek mindenek előtt az igazán szép és igazán jellegzetes régi magyar népdalok, főleg azok, amelyek a *népéletnek pedagógiailag értékesíthető mozzanatait tükröztetik vissza*. Ilyenek továbbá a magyaros ritmusu, kis formájú műdalok, melyeknek szövege a gyermek lelki világában mozog, tartalmánál fogva alkalmas, hogy az iskolai élet folyamán felébredő nemes *hangulatokat* mintegy folytassa, fokozza, kiegészítse *ott, ahol a kifejezésre a szó már kevés*. A magyar irodalom bővelkedik ily vallásos, hazafias, természeti szépségeket festő és játékdalokban, melyekben *a gyermek lelkének nyilatkozási vágya kitörhet*. A gyermeklélek tularadó érzéseinek eme kitörései *az iskolai életnek bizonyára legszebb pillanatai, pedagógiailag mindenesetre nagyon érdekes mozzanatai*. (U. 235. és 236. o.)

6. §. A dalnak a gyermek lelkületéhez való viszonya kétféle lehet: Vagy már a tanítás rendjén, más tárgyak óráin felébredt egy bizonyos hangulat, és a dal ezt csak folytatja, vagy pedig maga a dal van hivatva a gyermek lelkében egy bizonyos hangulatot felkelteni és kifejleszteni. Az előbbi esetben a tapintatos tanító ügyesen, észrevétlenül felújítja a kívánt hangulatot és azonnal áttér a tanítandó dal szövegére. Második esetben a vershez fordulunk hangulatért, mert az igazán jó *szövegnek már megvan ez a hangulatébresztő tulajdonsága*. *A mondvacsinált iskoladalok, a szobaköltészet bágyatag termékei, elmosódó érzélgős versikék, vagy épen ismeretterjesztő értelmi dalok valódi hangulatkeltésre nem valók, tehát hasznavehetetlenek*. *Csak a valódi költői műnek van meg ez a hangulatébresztő hatása*. (U. 239. o.)

Nagy hiba volna, ha a hangulatébresztést a tanító összetévesztené a tanítással és túlságosan behatóan elemezné a tanítandó dal szövegét. *Ügyelni kell, hogy az énekóra javarésze ne merő szóértelmezéssel vagy tárgyi ismeretek közlésével teljék el*.

Kis gyermekek számára főleg Pósa Lajos írt páratlanul kedves, őszinte hangulatú, művészi értékkel bíró verseket. A nagyobbak számára legfőbb jó költőnk kisebb

*) E tiszteletteljes elismerésnek adjon súlyt az a körülmény, hogy szerző nem tanító, nem is volt, de tanítókkal épen énektanítás kapcsán nagyon gyakran érintkezett.

formájú dalai hozzáférhetőek, kivéve persze a kifejezetten erotikus tartalmú lírai költeményeket.

7. §. Amily fontos tárgyi feladat a dalszövegek helyes kiválasztása, épen olyan fontos a megfelelő dallamok összegyűjtése. Világos, hogy minden ilyen dallamnak a következő tulajdonságokkal kell bírnia: 1. Legyen megfelelően kis terjedelmű, 2. egyszerű, könnyen tanítható, 3. tökéletesen símuljon a szöveghez úgy prozódia, mint hangulat tekintetében, 4. legyen zeneileg értékes.

Ami az első pontot illeti, erre vonatkozólag a Tanterv is és az Utasítás is világosan rendelkezik. A természetszerűen várható, tehát megengedett hangterjedelem

az I. osztályban egy hatod-távolság,
a II. osztályban egy nyolcad-távolság,

mely a III. és IV. osztályban a gyermekek hajlandósága szerint felül vagy alul még egy negyed-távolsággal bővíthető. Így a jól vezetett tanítvány a IV. elemi osztályban a c_1-f_2 , illetve a $g-c_2$ terjedelmet uralja, aszerint, amint hangja inkább szoprán, avagy alt jellegű.

Az egyszerűség követelménye egyaránt vonatkozik a ritmikára és a melodikára. Helyes tanmenetnél a nehézségek fokozatosan nőnek, és minden egyes újabb dal egy új nehézséget ismertet meg a tanulóval.

8. §. A szöveg prozodiájának és a dallam ritmusának egyezése elengedhetetlen föltétel. Sajnos, ez ellen talán sehol sem vétettek és vétének annyit, mint Magyarországon. Magyarázatot bőven találunk erre: A magyar nyelv azon saját-sága, hogy mindig az első szótagot hangsúlyozza, a nyugati kultúrák dallamaiban általában uralkodó ütemelőző, a magyar zenei kultúra késői fejlődése, a művészi magyar zene és a cigánytól megrontott népies zene kettészakadottsága, az u. n. népdalszerzők gyakori zenei műveletlensége, stb. Mindez részben megmagyarázza ugyan a magyar prozódia ellen unos-untalan elkövetett hajmeresztő hibákat, de egyáltalában nem menti. E téren még igen sok a tennivaló. A magyar tanító-ságra vár az a szép és nehéz feladat, hogy már a hat-hétéves gyermekben kifejlessze a magyar vers lüktetése iránti érzéket, belé oltsa, mint elengedhetetlen követelményt, a prozódia és a ritmus tökéletes egyezését.

9. §. Zeneileg értékes az, ami zeneileg szép. Hogy melyik dallam szép zeneileg, az elsősorban izlés dolga. Minthogy azonban az egész ország ifjúságának zenei művelése sem változó divatoktól nem függhet, sem a zeneileg műveletlenek nem ellenőrizhető izlése által nem irányítható, azt kell ez alatt a szép alatt érteni, amit ilyennek a képzett magyar zeneművészek köztudata elismer. Szépek az igazi, régi, büszke, határozott ritmusú magyar népdalok. Szépek a szájról szájra szálló egyszerű gyermekdalok. Nagy részben szépek és használhatók az európai kultur nemzetek, főleg a franciák, olaszok, angolok, norvégek és németek gyermekdalai. Szépek a tanult magyar zeneművészek azon népies formájú műdalai, melyek mintául a régi, ritmusos magyar népdalokat választották. Ellenben sem nem szépek, sem nem alkalmasok azok az álmagyar dalok, amelyeket bizonytalan ritmikával, elnyűtt romantikájú szerelmes versekre műveletlen cigányzenészek, és (ami talán még rosszabb) félművelt műkedvelők faragtak. Ezeknek ingadozó rubatója kifejezetten ellentétben áll mindazzal, amit a metrikai elemek-ről az Utasítás a 246. oldalon a β) fejezetben mond. Ebből az is következik, hogy az elemi iskolai tanítás keretében csak annyi rubató-nak (hirtelen tempó-gyorsításnak vagy -lassításnak) van létjoga, amennyit a szöveg értelmes kimondása és a lélekzés megkíván, amennyi a szabályos tömeg-ütemezés keretébe könnyedén beilleszthető.

A magát továbbképezni óhajtó tanítónak nem közömbös azt tudni, hogy a nyugati kulturállamok elemi énekgyűjteményei is mind kerülnek a rubató-t, sőt az időmértéket nagyjában változtató accelerando-t és ritardando-t is csak nagy mérséklettel használják. Mint minden tekintetben példányképül vehető gyermekdal-gyűjteményeket fel- emlíjtük Pierné Gabriel francia kiadmányait (melyeket pompás képek is díszítenek) és a Stockholmban Skoglund kiadónál névtelenül megjelent „Sjung med oss, Mamma!” című gyűjtemény füzeteit.

10. §. A Tanterv és Utasítások legértékesebb, legkimagaslóbb részét a Módszerről szóló az a fejezet képezi, mely a következő évszázados és alapvető pedagógiai kérdésben állást foglal: Hallás után történjék-e az énektanítás, vagy hangjegyek után?

A Tanterv úgy intézkedik, hogy minden osztály tanítási anyagául dalok elsajátítását helyezi első sorba. Ezzel a hangjegytanítás kérdését a tárgyi körből jóformán kikapcsolja és inkább a módszer körébe teszi át.

Úgy a Tanterv mint az Utasítás az alsóbb osztályokban (I—II) megelégszenek daloknak hallás után való megtanításával. Ezáltal a gyermek olyformán jut a dalok birtokába, amely módon p. o. a családban az anya tanítja gyermekét.

A hangot és hallást képző önálló énekgyakorlatokat analitikus úton kívánja képezni, a már megtanult dalok egyes alkalmas töredékeinek külön, a szövegtől elvontan való gyakorlása által. A gyakorlat hangjainak megnevezése, a hangmagasság és időérték megértetése nem kötelező. Viszont nem is tilos, nincs tehát akadály annak, hogy kedvező körülmények között az énektanító már a II. osztályban előkészítse a III. osztály anyagát.

11. §. A Tanterv az énekhangoknak névvel és jeggyel való társítását, és általában az elmélet elemeinek tanítását a közép és felső (III.—VI.) osztályokba helyezi. Viszont az Utasítás szavai szerint itt is a dal és ének áll előtérben. Ebből világos az, hogy

1. az elmélet elemei mindig tapasztalati alapon, apró, alkalmas, könnyű rövid dalokon, (vagy Köveskúti J. kitűnő szavát használva) mondókákban tanítandók,

2. az énekgyakorlatok vagy a már megtanult dalokból, analitikusan vonandók el (mint az I.—II. osztályokban),

3. vagy a hangjegyek után tanítandó daloknak előkészítői, és

4. ezen a fokon is lehet hallás után tanítani mindazon dalokat, amelyek szövegileg és zeneileg értékesek és alkalmasak ugyan, de a hangjegyírás kezdetleges ismeretével még le nem írhatók, illetve közvetlenül hangjegyekből nem taníthatók. Nagy bölcsesség és szabadelvűség az Utasítástól, hogy ezt a III.—IV. osztályban (a 237. oldalon) kifejezetten meg is engedi.

Ily módon nálunk az elemi énektanításban a hangjegyírás elsajátítása biztos, induktív alapra van fektetve, és a hallás utáni éneklés észrevétlenül megy át a hangjegyek utáni éneklésbe.

Szerző egyetlen tantervet sem ismer az európaiak között, mely ennyi szabadságot adna a tanítónak és ilyen szerencsésen szabná meg az elmélet bevezetésének útját.

12. §. Ha az elemi énektanítás meg akar felelni annak a követelésnek, hogy a zene-művészet iránti érzéket megalapozza és fejlessze, nem elégedhetik meg a hangmagasság és időérték legkezdetlegesebb jegyeinek tanításával. Ha az előadás művészetét csak némileg is sejtetni akarja, ismertetnie kell a hangerősségtan (dinamika) és az időmértéktan (agogika) legérthetőbb, gyakorlatilag legfontosabb fogalmait. Nem ütközik nehézségbe a formatan elemeinek megértetése sem. Persze mindennek csak akkor van értéke, ha mindezen fogalmakat a tanító is jól érti és a lehető legegyszerűbben, népiesen meg is tudja magyarázni.

13. §. Az Utasítás a 256. oldaltól kezdve behatóan megmagyarázza mindazon segédeszközöket, amelyek az énektanításnál használhatók és kívánatos, hogy rendelkezésre álljanak. Ezekkel tisztában lenni és velük bánni tudni minden jó tanítónak elengedhetetlen kötelessége.

14. §. Ezek után az énektanítás és az énektanító legfontosabb feladatait könnyű pár vezérszóba összefoglalni.

- a) A zenei hallás képzése.
- b) Az énekhang képzése és ápolása.
- c) Alkalmos dalok kiválasztása és helyes tanítása.
- d) A hangjegyírás, olvasás és diktálás, szóval a zene elemeinek tanítása.
- e) Segédeszközök ismerete és helyes használata.

II. A zenei hallás képzése.

15. §. A zenei hallás legelemibb jelensége a ritmikus hallás. Ennek fontosságát megértendő, tisztába kell jönnünk azzal, hogy hogyan keletkezett a ritmus?

Az élettan azt tanítja, hogy mennél jobban gyakorolunk valamely tevékenységet, annál könnyebben, annál kevesebb testi és szellemi munkával végezzük azt. A gyakorlásra való hajlandóság tehát nyilvánvalólag előnyös volt már az ősz emberre. De a gyakorlás nem más, mint a tevékenység egyforma ismétlése. Az ilyen egyforma ismétlésnél (p. o. favágásnál, gabonacsépelésnél) van egy mozzanat, amely súlyosabb, mint a többi (p. o. a fejsze vagy a csép lezuhanása); ezek a súlyos mozzanatok a gyakorlást egyenlő részekre osztják, mintegy megszabják egy tevékenység határait. Ámde — egyenlő időközben ismétlődő súlyos mozzanatok: Ez nem más, mint a ritmus, akár a zenében, akár más téren. Tehát a ritmus szabályozta az egyformán ismétlődő tevékenységeket és különösen akkor tett nagy szolgálatot, ha több egyén egyszerre csinálta ugyanazt (vívott, táncolt, evezett, csépellt, stb.). Azok a népek, amelyek az ilyen egyöntetű gyakorlásra rájöttek, sokkal gyorsabban művelődtek, mint a többiek, és így épen az életerős fajokban öröklődött a ritmikus tevékenységre való hajlandóság. (Bücher elmélete.)

A még ma is kőkorszaki állapotban élő népek közül a bátrak, harciasak és dolgosak mind pompás ritmikus érzéssel bírnak, harci táncaikat, fontos munkáikat melódiákkal alig bíró, de pontos ritmusú tánc- és munka-dalokkal kísérik és szabályozzák.*)

Egy szóval a ritmus, akár csak a beszéd vagy a tűz-élesztés, az emberi kultúra alapvető vívmányai közé tartozik.

16. §. A gyermeknek általában, a magyar gyermeknek különösen igen jó ritmikus érzéke van. Csak meg kell figyelni a kicsikéket, ha 4—5 éves korukban kőrtáncot járnak, vagy katonásdi alkalmával menetelnek. A nagyvárosi gyermek apró lábai dacára pontosan lépést tart a katonazenével. A természeti hajlandóságot tehát készen kapja a magyar tanító. (Nem magyar ajkú testvéreinkről ugyanezt nem mindig mondhatjuk. Sem az oláh, sem a tót falusi gyermeknek nincs jó ritmikus érzéke. A szászok, csehek ritmus-érzéke ellenben kitünő.)

A ritmusra való hajlandóság fejlesztésére első sorban a közös ütemezés, valamint a dalszövegek ritmusos olvasása alkalmas.

*) Wallaschek, Anfänge der Tonkunst. — Grosse, Die Anfänge der Kunst.